

بررسی فلزکاری دوره کلاسیک تمدن ایلام (با تأکید بر چند تندیس شاخص)

* دکتر غلامعلی حاتم

** محمدرضا مهراندیش

چکیده: ریشه فلزکاری در ایلام را باید در دوره نوسنگی جستجو کرد. آثار به دست آمده از منطقه شوش حاکی از آن است که فلزکاری در دوره ایلامیان به تکامل رسید.

هنر ایلام در سده سیزدهم پیش از میلاد، در عصر شاه اونتاش - ناپیریشا، به اوج پختگی و شکوفایی خود رسید. هنر این دوره از یک سوی خود را در شیوه تکامل مفرغ ریزی نشان می دهد و از سوی دیگر در طرح ها و آثار ساختمانی پی افکنده شد. کارهای هنری ایلامیان در این دوره مشخصاتی دارند که هیچ گاه تا آن زمان مشاهده نشده بود.

هنر فلزکاری در این دوره به اوج خود رسید. مجسمه برنزی ناپیرآسو، نقش برجسته برنزی که جنگجویان ایلامی را نشان می دهد و لوحه برنزی سیت شمسی از جمله آثار شاخص این دوره هستند. هنر جواهرسازی نیز در این دوره در اوج بود. زیورآلات و مجسمه های کوچک طلا و نقره که از این زمان یافت شده، به خوبی بیانگر این واقعیت است. در آثار ایلامی اشیائی از جنس طلای سفید نیز یافت شده است.

این مقاله، با معرفی آثار شاخص فلزکاری دوره ایلام میانه، تصویری از فلزکاری در این مقطع زمانی (۱۵۰۰ تا ۱۱۰۰ پیش از میلاد) را ارائه می کند.

واژگان کلیدی: ایلام، هنر، فلزکاری، آیین، ناپیرآسو، سیت شمسی.

◆ مقدمه

شکوفایی هنر و تمدن ایلام است و فلزکاری از جمله مهمترین و منحصر به فردترین هنرهای آن دوره به شمار می رود، به آثار فلزکاری ایلام میانه که مفهوم مذهبی دارند پرداخته است. بدیهی است که پیش نیاز انجام چنین پژوهشی آگاهی از مذهب و آیین های ایلامیان و ویژگی های هنر آن دوره است. درک روح هنری این آثار مستلزم بررسی برخی از اشیای به جا مانده از این تمدن شگفت انگیز در موزه های ایرانی و خارجی و مشاهده از نزدیک بود؛ به همین دلیل سعی شده است که تا حد امکان، تلاش این پژوهش مبنی بر مشاهده و یافتن اطلاعاتی جامع درباره آثار شاخص موجود مربوط به فلزکاری دوره ایلام میانه در موزه های مختلف دنیا و تجزیه و تحلیل مربوط به آنها باشد.

جان کورتیس، پژوهشگر و باستان شناس انگلیسی اعتقاد دارد «اوج ترقی ناحیه ایلام در دورانی است که به دوره «ایلامی میانه» (حدود ۱۵۰۰ - ۱۱۰۰ پیش از میلاد) شهرت یافته است» (کورتیس، ۱۳۸۵، ۲۹ و ۳۰).

شواهد باستان شناسی نشان می دهد که ساکنان شهر شوش اواخر هزار سوم پیش از میلاد، مهارت بسیاری در

ایلامی ها بیش از دو هزار سال تمدنی شگفت انگیز را در مشرق زمین رقم زده اند. ایلام به عنوان کهن ترین تمدن سرزمین ایران و طولانی ترین حکومت متمرکز نقش بسیار اساسی و مهمی در شکل گیری مفاهیم فرهنگی و باورهای محلی و قومی و بهره مندی از ظرفیت های هنری و همچنین بهره مند ساختن حکومت های متعاقب خود داشته است. خصوصاً باید در مطالعه هنر و تمدن ایلامی به این مسئله توجه داشته باشیم که باورها و آیین های مذهبی ایلامی ارتباط تنگاتنگی با هنر و تولیدات هنری دارند. در واقع هنر ایلامی به گونه ای فراگیر در خدمت مذهب بوده و بسیاری از آثار هنری این دوره به نوعی با مقوله مذهب مرتبط هستند. ریشه هنر نخستین حکومت های شهری و منطقه ای فلات ایران را باید در زندگی ساکنان قدیمی تر این منطقه جستجو کرد. برای صاحبان نخستین تمدن های انسانی، هنر، مفهومی فراتر از تنها یک اثر زیبایی شناسانه داشته و وسیله ای برای ارتباط با دنیای ماورای طبیعی هم به شمار می رفته است. این مقاله، با این پیش فرض که دوره ایلام میانه، دوران

* استاد دانشگاه هنر

** کارشناس ارشد پژوهش هنر دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

◆ نتیجه‌گیری

فلزکاری در سرزمین ایران، آغازی با شکوه داشته است. اگر چه دوره‌نوسنگی را زمان آغاز فلزکاری در این دیار می‌دانند، اما این ایلامیان بودند که حدود سه قرن بعد کار بر روی فلز را تکمیل کردند تکنیک‌های ماهرانه فلزکاری را با مفاهیم مذهبی و آیینی درآمیختند. شاید دوام زیاد فلز موجب شده که زیباترین و مهم‌ترین آثار هنری دوره ایلام از این ماده ساخته شود.

صاحب‌نظران حوزه تمدن باستان اوج شکوفایی تمدن ایلام را در دوره ایلام میانه یعنی از سال‌های ۱۵۰۰ تا ۱۱۰۰ پیش از میلاد می‌دانند که آن را به عنوان دوره کلاسیک تمدن ایلام هم نامگذاری کرده‌اند.

در این دوره ایلام، موضوعات اشیاء فلزی بسیار گزیده بودند. ایلامیان جز به منظور خدمت به مذهب شان کار دشوار نرم کردن فلزات را بر خود هموار نمی‌کردند. جنبه کاربردی اشیاء فلزی دوره ایلام در سایه بیان مذهبی آنها قرار گرفته و تنها بعد از این دوره بود که اشیاء فلزی برای کاربردهای روزانه ساخته شدند.

ویژگی کلی نقوش ایلامی، یعنی ساده‌سازی و انتزاعی بودن، در فلزکاری این دوره نیز مشهود است. این ویژگی در مواردی همچون سیت شمسی، به خدمت بیان مذهبی درآمده و برهنگی قدیسان را پوشانده است. تندیس ناپیرآسو که آن را بزرگترین اثر فلزی شرق باستان می‌دانند نیز به این دوره ایلام تعلق دارد و اثری مذهبی است؛ مجسمه شهبانویی با ابعاد طبیعی که به حالت نیایش ایستاده، ضمن تأکید بر اهمیت مذهب در هنر ایلام، از اعتقادات مذهبی آن دوره نیز پرده برمی‌دارد.

◆ فهرست منابع

- ۱- آمیه، پیر، تاریخ ایلام، ترجمه: شیرین بیانی، تهران، سازمان چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۴۹

۲- پاتس، دنیل، باستان‌شناسی ایلام، ترجمه: زهرا باستی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۵

۳- رحیمی، پریچهر، تاریخ پوشاک ایران، دانشگاه هنر، تهران، ۱۳۸۵
۴- رضائیان، فرزین، هفت رخ فرخ ایران، تهران، شرکت طلوع ابتکارات تصویری، چاپ دوم، ۱۳۸۶

۵- سبیرت، ایلسه، زن در شرق باستان، ترجمه: رقیه بهزادی، تهران، انتشارات پژوهنده، ۱۳۷۹

۶- کمرون، جورج گلن، ایران در سپیده دم تاریخ، ترجمه: حسن انوشه، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ پنجم، ۱۳۸۷

۷- مجیدزاده، یوسف، تاریخ و تمدن ایلام، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ دوم، ۱۳۸۶

۸- هینتس، والتر، شهریاری ایلام، ترجمه: پرویز رجبی، تهران، نشر ماهی، ۱۳۸۷

۹- یانگ، کایلر و دیگران، ایران باستان، ترجمه: یعقوب آژند، تهران، انتشارات مولی، ۱۳۸۵

◆ منابع انگلیسی:

- 1- Amiet, P. **Elam**, centre national de la recherche scientifique, archee editeur, Paris, 1966.
- 2- Harper, P.O., Aruz, J. and Tallon, F. (eds), **The Royal City of Susa: Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre**, New York: Metropolitan Museum of Art

Considering Anahita symbol in Samanid potteries

Roghiyeh Rasekh Talkhdash

M.A. in Islamic art, Member of academic board of Islamic Azad University, Sepidan branch

We can begin with Anahita, this ancient Iranian goddess mother with various pregnant statues that shows the worship mother of gods from the new stone age in Iran that appears in different forms on the other eras. Mother-Iranian goddess in Achaemenian manuscripts named Anahita. The picture of this goddess has seen in reliefs and behind the coins with a milled edge crown. Samanid art is kind of continuation of Sasanid art, and for this reason the figures have seen on this potteries affected by Sasanid art. On this essay we consider the woman figure on this era. On the Samanid potteries you can see the fertility symbols like snake, fish, new moon, palm leaf and pomegranate. It seems that women figures have a unique character.

Keywords: Symbol, Anahita, Fertility goddess, Pottery, Samanid era

Considering metal works of classical era in Ilam civilization (With emphasis on a few specific sculptures)

Gholam Ali Hatam

Professor of School of Art & architecture, Islamic Azad University, Central branch

Mohammad Reza Mehrandish

M.A. in research in art, school of art and architecture, Islamic Azad University, central branch

You can find the root of metalwork in new Stone Age in Ilam. The works of arts that found in the area as an example in Ali Kosh hill and Susa shows that the evolution of metal work was in Ilamid era.

Ilam art in thirteenth century A.D., in the time of Otesh- Nepireshe King reached to its perfection. Art in this area showed itself in accomplishment style of metal on one hand and designs and buildings like Choghazanbil's ziggurat that made by Otesh- Nepireshe King on the other hand. Ilamid work of arts has some characters that have never seen before. The Splendid and glorious ziggurats of Susa built by the pattern of Mesopotamian ziggurats with Ilamid characters.

The art of metalwork reached to its climax on this era. Bronze sculpture of Napirasoo, bronze relief that shows Ilamid warriors, bronze tablets of solar date are some indicator examples of this era. The jewelry making was in its climax on this era. Jewelry and small gold and silver sculptures was found on this era shows this fact clearly. You can see some white gold works among those too.

This essay introduce some indicate metal works of mid -Ilamid era presents the vision of metal work in this era (1100 to 1500 A.D.).

Keywords: Ilam, Art, Metalwork, Custom, Napiyerasoo, Solar date.